

УДК 159.923:159.964.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2026.1/03>**Голярдик Н. А.**<https://orcid.org/0000-0001-9624-7582>

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Черезова І. О.<https://orcid.org/0000-0001-6155-6297>

Бердянський державний педагогічний університет

Сердюк Н. І.<https://orcid.org/0000-0002-8395-674X>

Бердянський державний педагогічний університет

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИЙ КОНФЛІКТ І ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА: ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У процесі дослідження авторами проведено теоретико-методологічний аналіз наукових підходів до вивчення внутрішньоособистісного конфлікту та його взаємозв'язку з девіантною поведінкою. Актуальність теми зумовлена зростанням соціальної нестабільності, трансформацією ціннісних орієнтацій і підвищенням рівня психологічної напруги, що посилює ризики формування девіантних форм поведінки на тлі внутрішніх суперечностей особистості. Зазначено, що в умовах трансформації ціннісних орієнтацій, соціальних норм, зразків поведінки та усталених стереотипів, що визначають життєвий вибір індивіда, внутрішньоособистісний конфлікт набуває особливої гостроти. Одним з деструктивних наслідків внутрішньоособистісного конфлікту може бути девіантна поведінка.

У статті узагальнено класичні й сучасні теорії внутрішньоособистісного конфлікту, окреслено його структурні компоненти та психологічні детермінанти, а також проаналізовано основні підходи до пояснення девіантної поведінки. Наукова новизна полягає у систематизації психологічних механізмів, що опосередковують взаємодію внутрішньоособистісного конфлікту й девіантної поведінки, зокрема через призму індивідуально-психологічних і соціальних детермінант. Методологія дослідження включала системний і теоретико-аналітичний підходи, що дозволило розглядати досліджуваний феномен як багатовимірне психологічне утворення, зумовлене взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників.

У результаті дослідження авторами встановлено, що внутрішньоособистісний конфлікт може виступати як значущий психологічний предиктор девіантної поведінки, оскільки сприяє порушенню особистісної цілісності, зниженню рівня саморегуляції та формуванню неадаптивних поведінкових стратегій. Обґрунтовано положення про те, що девіантна поведінка в окремих випадках виконує компенсаторну або адаптаційну функцію, слугуючи способом зниження внутрішньої напруги. Зроблено висновок про доцільність урахування психологічних механізмів внутрішньоособистісного конфлікту у процесі профілактики, психологічної корекції та психосоціальної підтримки осіб з проявами девіантної поведінки.

Ключові слова: внутрішньоособистісний конфлікт, суперечність, девіантна поведінка, психологічні механізми, особистісна дезадаптація.

Постановка проблеми. Проблема взаємозв'язку психологічних конфліктів і девіантної поведінки привертає увагу науковців, оскільки вона поєднує внутрішні психічні процеси з соціально значущими формами поведінки індивіда. Девіантна поведінка традиційно трактується як відхилення від норм, правил і очікувань

суспільства, що може мати негативні наслідки для адаптації особистості й соціального середовища [2]. Внутрішньоособистісний конфлікт визначається як психологічна суперечність, що виникає внаслідок протистояння внутрішніх мотивів, цінностей, потреб і ролей, які одночасно існують у структурі особистості [8].

© Голярдик Н. А., Черезова І. О., Сердюк Н. І., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

У сучасних реаліях проблематика внутрішньоособистісних конфліктів набуває особливої актуальності, що зумовлено динамічними трансформаціями суспільного життя, економічною нестабільністю та змінами характеру соціально-економічних відносин. Такі процеси спричиняють підвищене психологічне навантаження на особистість і можуть призводити до дестабілізації її внутрішнього світу. У цьому контексті самовизначення постає як одна з ключових проблем, з якою стикається особистість у процесі самоактуалізації та побудови життєвої стратегії.

В умовах трансформації ціннісних орієнтацій, соціальних норм, зразків поведінки та усталених стереотипів, що визначають життєвий вибір індивіда, внутрішньоособистісний конфлікт набуває особливої гостроти. Одним з деструктивних наслідків внутрішньоособистісного конфлікту може бути девіантна поведінка. Невідповідність між особистісними прагненнями і зовнішніми соціальними вимогами посилює напруження й актуалізує потребу в науковому осмисленні механізмів виникнення та подолання внутрішніх суперечностей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичні уявлення про феномен внутрішньоособистісного конфлікту сформувалися в межах різних психологічних напрямів і представлені у працях провідних науковців. Зокрема, в руслі глибинної психології проблематика внутрішніх конфліктів ґрунтовно розроблялася З. Фрейдом, К. Юнгом, Е. Фромом та іншими дослідниками, які розглядали конфлікт як прояв суперечностей між свідомими та несвідомими структурами психіки. У межах біхевіористського підходу (Б. Скінер, К. Міллер, Д. Доллард) внутрішньоособистісні конфлікти інтерпретувалися через призму набутих поведінкових реакцій і механізмів навчання. З позицій когнітивного підходу, Л. Фестінгер розглядав внутрішньоособистісний конфлікт як прояв когнітивного дисонансу, що виникає в результаті невідповідності між переконаннями, установками та поведінкою. У межах гуманістичної психології (К. Роджерс, Г. Олпорт) внутрішні конфлікти аналізувалися як перешкоди на шляху самоактуалізації особистості та реалізації її потенціалу.

Сучасний етап дослідження внутрішньоособистісних конфліктів представлений працями таких українських психологів, як С. Максименко, Л. Орбан, І. Булах, О. Тарновська, Г. Дубчак, О. Донченко, Т. Титаренко, Ф. Василюк та інші науковці, які розширили розуміння цього феномена з урахуванням особистісної структури, самосвідомості та ціннісно-сміслової сфери. Значний внесок

у розробку проблеми подолання й розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів у різних аспектах життєдіяльності особистості зробили Н. Чепелева, Е. Зеєр, Е. Симанюк, А. Кунцевська, С. Кузікова, Г. Ложкін, Н. Пов'якель, В. Шанда, Є. Юрківський та інші дослідники, зосередивши увагу на практичних механізмах психологічної допомоги та особистісної саморегуляції.

Постановка завдання. Дослідження спрямоване на з'ясування психологічних механізмів, що пов'язують внутрішні конфлікти з проявами девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Сучасна девіантологія як галузь наукового знання, спрямована на інтеграцію уявлень про різноманітні типи та форми соціальних відхилень, належить до відносно нових напрямів наукових досліджень. За своїм предметним полем вона має комплексний і міждисциплінарний характер, поєднуючи юридичні, соціологічні, психологічні, педагогічні та медико-біологічні підходи, кожен з яких з різних позицій досліджує феномен відхиленої поведінки [8].

Поведінка людини як об'єкт наукового аналізу характеризується високим рівнем складності й багатфакторності, оскільки формується під впливом сукупності соціально-економічних умов, конкретних життєвих ситуацій, індивідуально-психологічних особливостей та спадкових чинників. Саме взаємодія цих факторів зумовлює варіативність поведінкових проявів і ускладнює однозначне тлумачення причин та механізмів девіації.

Розкриваючи сутність девіантної поведінки, доцільно зазначити, що в науковій літературі [7; 10; 3] її зазвичай класифікують на два основні типи. Перший тип охоплює такі форми поведінкових відхилень, які набувають соціально небажаного або навіть суспільно небезпечного характеру (зокрема злочинну поведінку), у зв'язку з чим суспільство змушене застосовувати відповідні регулятивні та санкційні механізми. Соціальні наслідки цього типу девіантної поведінки виявляються у порушенні громадського порядку, деструкції особистісної цілісності, зниженні продуктивності праці, знеціненні соціальних стандартів та посиленні станів соціальної апатії. Провідним детермінантом зазначених форм девіації виступають деформовані потреби й ціннісні орієнтації, які спонукають індивіда або соціальні групи до дій, що суперечать усталеним суспільним вимогам. Причини такої поведінки нерідко пов'язані з несформованістю правової та моральної свідомості, а також з особливостями емоційно-вольової сфери особистості, її психологічним станом, очікуваннями та рівнем фрустрації.

Другий тип девіантної поведінки розглядається в контексті динаміки суспільного розвитку і пов'язується з процесом застарівання соціальних норм, критеріїв та стандартів, які втрачають свою регулятивну функцію й потребують перегляду або трансформації. Масштаби поширення девіацій цього типу мають варіативний характер і, як правило, зростають у періоди глибоких соціальних змін, реформ або трансформаційних зрушень, коли відбувається руйнування стереотипних моделей поведінки та переосмислення ціннісних орієнтирів. У цьому контексті не кожна форма соціального відхилення підлягає негативній оцінці, оскільки такі девіації можуть виконувати індикативну та інноваційну функцію, сигналізуючи про необхідність оновлення неефективних норм і застарілих соціальних практик. Отже, девіантна поведінка другого типу може містити в собі потенціал прогресивних суспільних змін, сприяючи трансформації соціальних інститутів і розвитку суспільства в цілому.

З огляду на вищезазначене, девіації або відхилення в поведінці визначається ступенем відповідності або невідповідності вчинків індивіда ustalеним соціальним очікуванням і нормам і можуть проявлятися на різних рівнях: у сфері соціальної поведінки, у структурі психіки особистості або ж мати комплексний характер, поєднуючи обидва виміри. У соціальному середовищі спостерігаються як індивідуальні форми девіацій, так і колективні або групові.

Аналіз наукових джерел [1; 2; 3; 10] дозволяє зробити висновки, що девіація як соціально-психологічний феномен охоплює кілька взаємопов'язаних складових. По-перше, вона передбачає наявність суб'єкта девіантної поведінки, тобто індивіда або групи осіб, які здійснюють поведінкові дії, що відхиляються від прийнятих норм. По-друге, обов'язковим елементом є соціальна норма або система соціальних очікувань, які виступають критерієм оцінювання поведінки та дозволяють кваліфікувати її як таку, що не відповідає ustalеним стандартам. По-третє, девіація включає соціальне середовище або спільноту, зокрема референтну групу чи суспільство загалом, які здійснюють реакцію на прояви девіантної поведінки шляхом схвалення, осуду, санкціонування або ігнорування.

Узагальнюючи вищезазначене, девіація постає не лише як індивідуальна характеристика поведінки, а як результат взаємодії суб'єкта, нормативної системи та соціальної оцінки, що визначає її зміст і соціальне значення.

Особистісна, або індивідуальна, дезорганізація виникає у випадках, коли індивід відкидає або

ігнорує норми власної субкультури, що призводить до порушення механізмів соціальної регуляції поведінки. Водночас відхилення від загальноприйнятих моделей поведінки не завжди мають деструктивний характер. У низці випадків вони можуть виступати як форма позитивної девіації, пов'язаної з прагненням особистості до самореалізації, самоповаги та утвердження власної значущості в соціально схвальних видах діяльності. Такі прояви позитивної девіантності можуть набувати форм героїзму, альтруїстичної поведінки, самопожертви, високої працездатності, виняткової відданості ідеалам, а також реалізовуватися у значущих наукових відкриттях, дослідницькій діяльності чи інноваційних винаходах. У цьому контексті девіантна поведінка постає не лише як показник соціальної дезадаптації, а й як потенційне джерело суспільного розвитку та особистісного зростання.

Класичні теоретичні підходи до внутрішньоособистісного конфлікту включають психоаналітичний підхід, де конфлікт тлумачиться як зіткнення несвідомих імпульсів із соціальними вимогами або власними моральними стандартами, що стимулює динаміку психічного життя та розвиток особистості. Системне розуміння внутрішніх конфліктів також представлено через типології мотиваційних конфліктів, зокрема в межах теорії Курта Левіна, де виділяються такі форми, як конфлікт підхід-уникнення, підхід-підхід та уникнення-уникнення, що відображають різні стилі протиріччя між привабливими та непривабливими альтернативами поведінки [10].

Внутрішньоособистісний конфлікт розглядається як переживання суперечностей, що мають джерело в мотиваційних, когнітивних та емоційних аспектах особистості. Конфлікт виникає, коли різні складові «Я» – наприклад, бажання автономії й потреба в соціальній підтримці – не узгоджуються між собою [1]. У межах конфліктологічного підходу, представниками якого є Р. Квіні та А. Трук, девіантна поведінка розглядається крізь призму структурних суперечностей самого суспільства та функціонування його правової системи. Згідно з цим підходом, девіанти нерідко постають як соціальні опозиціонери або бунтівники, діяльність яких спрямована проти певних суспільних порядків, політичних рішень чи державних інституцій. У такому розумінні девіантна поведінка є не лише індивідуальним психологічним феноменом, а й формою реакції на соціальну несправедливість або нерівність.

Причини девіантної поведінки в конфліктологічній парадигмі пов'язуються, з одного боку, з суперечностями соціально-економічного та політичного

розвитку суспільства, а з іншого – з процесами індивідуальної соціально-психологічної дезадаптації, що супроводжуються кризою ціннісних орієнтацій і духовності. Таким чином, девіація визначається як результат взаємодії макросоціальних чинників і внутрішніх психологічних суперечностей особистості. З позицій конфліктологів, процес створення норм і вимога їх обов'язкового дотримання не є нейтральними або універсальними механізмами соціального регулювання, а становлять частину ширшої системи соціальних конфліктів, що виникають між різними соціальними групами з нерівним доступом до влади та ресурсів.

На основі узагальнення та аналізу сучасних наукових джерел [4; 6; 7; 2] внутрішньоособистісний конфлікт доцільно трактувати як внутрішню суперечність у психологічному просторі особистості, що проявляється у зіткненні протилежно спрямованих мотивів, цілей, ідеалів, потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій. Такий конфлікт відображає напруження між різними компонентами особистісної структури та свідчить про порушення їхньої узгодженості. Особистість у цьому контексті виступає активним суб'єктом формування внутрішніх конфліктів, оскільки саме вона постійно продукує, інтерпретує та відтворює внутрішні суперечності у процесі осмислення власного досвіду, життєвих цілей і соціальних вимог. Відтак внутрішньоособистісний конфлікт не є виключно зовнішньо зумовленим явищем, а постає результатом взаємодії внутрішніх психологічних процесів і зовнішніх умов життєдіяльності.

Варто зазначити, що виникнення внутрішніх конфліктів значною мірою детермінується факторами особистісного розвитку, серед яких важливу роль відіграють особливості сімейного виховання, зокрема дефіцит емоційної підтримки, порушення автономії або суперечливість виховних впливів. Не менш значущими є проблеми соціальної взаємодії, що проявляються у невідповідності між очікуваннями соціального середовища та реальною поведінкою особистості, недооцінці її самостійності або нестачі визнання. Крім того, внутрішньоособистісні конфлікти пов'язані з процесом становлення особистості, який може супроводжуватися незадоволеністю власними потребами, напруженням між раціональними установками та емоційними переживаннями, а також обмеженими можливостями

реалізації життєво важливих цілей. Сукупність зазначених чинників створює умови для накопичення внутрішньої напруги, що зумовлює загострення внутрішньоособистісних суперечностей і впливає на поведінкові стратегії особистості.

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновки щодо механізмів зв'язку між конфліктом і девіацією [8; 2]:

1. Суперечності мотивацій і девіація. Когнітивна напруга, що виникає внаслідок мотиваційного конфлікту (наприклад, між особистими бажаннями й соціальними очікуваннями), може призводити до ризикованих або девіантних форм самовираження як способів усунути дисонанс або домогтися суб'єктивного комфорту.

2. Стрес і соціальні реакції. Внутрішній конфлікт може виступати джерелом хронічного стресу, що знижує здатність до адаптивного контролю поведінки. Стресові стани підвищують ймовірність імпульсивних або антисоціальних реакцій, що відповідають характеристикам девіації.

3. Динамічні моделі девіантної поведінки. Психологічні моделі, зокрема концепція спіралі девіації, пояснюють, як внутрішні суперечності здатні переноситися у вибір соціального оточення, де відхилення підкріплюються й стають стабільними моделями поведінки.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що внутрішньоособистісний конфлікт виступає значущим психологічним чинником формування девіантної поведінки, оскільки зумовлює напруження між мотиваційною, ціннісною та емоційною сферами особистості. Ми виходимо з визнання, що досліджувана взаємодія внутрішніх суперечностей і поведінкових відхилень має комплексний характер і визначається поєднанням індивідуально-психологічних і соціальних детермінант. Доведено, що нерегульованість внутрішніх конфліктів сприяє активації неадаптивних механізмів психологічного захисту, які можуть проявлятися у різних формах девіантної поведінки. Сфокусовано увагу на доцільності вважати сформовану девіантну поведінку не лише наслідком соціального впливу, а й результатом тривалого внутрішньоособистісного напруження. Отримані висновки підтверджують необхідність врахування психологічних механізмів внутрішнього конфлікту у профілактиці та корекції девіантних форм поведінки.

Список літератури:

1. Булах І. С., Гріненко Ю. А. Психологічний аналіз вивчення внутрішньо особистісних конфліктів у зарубіжних та вітчизняних джерелах. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2020. Вип. 2. С. 108–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mnf_2010_2_12 (дата звернення: 13.01.2026).

2. Гусаров С. Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний, юридичний аспекти. *Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харк.нац.ун-т внутр.справ, Ф-т права та масових комунікацій, Кафедра соціології та психології; Соціологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. 166 с.

3. Макаренко О. М., Андрейчева А. О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. Т. 125. С. 61–64.

4. Матвійчук Т. Ф. Конфліктологія : навчально-методичний посібник. Львів : Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 76 с.

5. Могилко Т. Р. Психологічні чинники виникнення агресивно-девіантної поведінки у учасників навчально-виховного процесу та шляхи їх подолання. *Затверджено Вченою радою Академії праці, соціальних відносин і туризму (протокол № 6 від 27.12. 2024 р.)*, 2025. 173 с.

6. Петровська Т. В., Курдибаха О. М. Конфліктологія : навч. посібник. Київ : Видавець Позднішев, 2024. 193 с.

7. Психологія девіантної поведінки особистості : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад.: О. Д. Сафін, С. П. Байда. Умань : Візаві, 2021. 202 с.

8. Хараджи М. В., Шпак Т. А. Психологічні механізми внутрішньоособистісних конфліктів особистості. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2023. № 16 (34). С. 607–614. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)-607-614](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-607-614)

9. Шапран Т. Психологічна модель внутрішнього конфлікту особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2017. Вип. 1 (6–7). С. 161–164. URL: <https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/view/184> (дата звернення: 12.01.2026).

10. Becker D., Boijleveld E., Brem S., Fröber K., Götz F. J., Kleiman T., Kerner A., Pfister R., Reiter A. M. F., Saunders B., Schneider I. K., Sautschek A. Integrative structure of conflict and control. *Trends in Cognitive Sciences*. 2024. 28 (8). 757–768. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2024.07.002>.

Holiardyk N. A., Cherezova I. O., Serdiuk N. I. INTRA-PERSONAL CONFLICT AND DEVIANT BEHAVIOUR: PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF INTERRELATIONSHIP

Abstract. In the course of the study, the authors conducted a theoretical and methodological analysis of scientific approaches to the study of intrapersonal conflict and its interconnection with deviant behaviour. The relevance of the topic is due to the growth of social instability, the transformation of value orientations, and the increase in psychological tension, which increases the risks of forming deviant forms of behaviour against the backdrop of internal personality conflicts. It is noted that in the context of the transformation of value orientations, social norms, behaviour patterns and established stereotypes that determine an individual's life choices, intrapersonal conflict becomes particularly acute. One of the destructive consequences of intrapersonal conflict can be deviant behaviour.

The article summarises classical and modern theories of intrapersonal conflict, outlines its structural components and psychological determinants, and analyses the main approaches to explaining deviant behaviour. The scientific novelty lies in the systematisation of psychological mechanisms that mediate the interaction between intrapersonal conflict and deviant behaviour, in particular through the prism of individual psychological and social determinants. The research methodology included systematic and theoretical-analytical approaches, which made it possible to consider the phenomenon under study as a multidimensional psychological formation caused by the interaction of internal and external factors.

As a result of the study, the authors established that intrapersonal conflict can act as a significant psychological predictor of deviant behaviour, as it contributes to the violation of personal integrity, a decrease in the level of self-regulation and the formation of maladaptive behavioural strategies. The authors substantiate the position that deviant behaviour in some cases performs a compensatory or adaptive function, serving as a way to reduce internal tension. It is concluded that it is advisable to take into account the psychological mechanisms of intrapersonal conflict in the process of prevention, psychological correction, and psychosocial support of individuals with manifestations of deviant behaviour.

Key words: intrapersonal conflict, contradiction, deviant behaviour, psychological mechanisms, personal maladjustment.

Дата першого надходження статті до видання: 16.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.03.2026